

PODPORA DĚTÍ A ŽÁKŮ S ODLIŠNÝM JAZYKEM

META, o.p.s. se již 12 let věnuje podpoře dětí a žáků s odlišným mateřským jazykem (dále s OMJ). Od roku 2009 se věnujeme také podpoře pedagogů, kteří tyto děti a žáky vzdělávají. Mimo jiné jsme vytvořili portál www.inkluzivniskola.cz, kde se snažíme shromažďovat veškeré informace potřebné k podpoře a výuce těchto dětí. Zároveň máme akreditováno 16 seminářů pro pedagogy všech stupňů škol. Naše poradenství a vzdělávání využilo za tu dobu více než 1800 pedagogů. Portál navštívilo přes 400 tisíc návštěvníků. Poradenství ve vzdělávání využilo přes 3 tisíce cizinců. Naše zkušenosti v tomto tématu jsou tedy velké a v ČR unikátní.

Děti a žáci s OMJ byli doposud ve vzdělávání opomíjenou skupinou bez systematické a jednoduše dosažitelné podpory. Proto jsme v roce 2014 situaci v oblasti vzdělávání žáků s OMJ popsali v dokumentu, který nabízí i [Systémová doporučení](#) (obsahuje i kapitolu věnovanou potřebným změnám v oblasti poradenství). Spolupracovali jsme s ČŠI při mapování situace z hlediska dětí a žáků s OMJ. Výsledky šetření potvrdily naše dřívější předpoklady. Od té doby se intenzivně snažíme prosazovat změny v systému podpory těchto dětí, návrhy ze Systémových doporučení jsou také reflektovány v novelizované legislativě.

O to více nás překvapila aktuální situace, kdy se nám ozývají naši klienti či školy v rámci poradenství s tím, že děti či žáci s OMJ nejsou přijímáni k vyšetření v PPP. Školy jsou nuceny i žáky s nulovou úrovní češtiny podporovat pouze v 1. stupni podpory, což reálně neodpovídá jejich vzdělávacím potřebám. **Na základě těchto zkušeností jsme se rozhodli napsat všem pedagogicko-psychologickým poradnám (dále PPP) a stručně informovat o situaci těchto dětí, (nové) legislativě a jejím uplatňování, a potřebách, na které je vhodné ve školách a v doporučeních školám reagovat. V poslední části pak přicházíme s tipy na nástroje, které by mohly PPP při práci s dětmi využívat.**

Doufáme, že Vám tento materiál bude užitečný a pomůže zase o trochu víc ulehčit situaci učitelům, kteří děti s OMJ ve třídách mají, a samozřejmě dětem samotným. Snažili jsme se text koncipovat tak, aby posloužil dobře i vám.

Kristýna Titěřová

Vedoucí služeb pro pedagogy, META, o.p.s.

KDO JSOU ŽÁCI S OMJ?

Jedná se o děti a žáky přicházející ze zahraničí, většinou bez znalosti vyučovacího jazyka nebo s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka. Mohou to být také děti cizinců, které v ČR vyrostly, ale doma hovoří jiným jazykem, než je jazyk vyučovací. Patří sem také děti, které mají české občanství, ale doma se používá i jiný než český jazyk. V některých případech (spíše z důvodu potřeby podobné podpory) do této skupiny řadíme i děti s českým občanstvím, které sice doma česky hovoří, ale studovaly v zahraničí a česky se nikdy ve škole neučily. Žáků s OMJ je v našich školách více než 30 tisíc, přesný počet ale není známý (víme pouze, kolik je ve školách cizinců)

LEGISLATIVA VZTAHUJÍCÍ SE K PODPOŘE DĚTÍ A ŽÁKŮ S OMJ A MOŽNOSTI PODPORY

§20 ŠKOLSKÉHO ZÁKONA

Vzdělávání cizinců se věnuje celý §20 školského zákona (ŠZ). Ten vymezuje přístup cizinců ke školským službám, charakterizuje podmínky přijímání na SŠ a VOŠ a ukládá krajům a zřizovatelům povinnost zajistit **všem cizincům** plnění si **povinnou školní docházku tzv. jazykovou přípravu**. Její obsah, rozsah a způsob organizace pak upřesňuje vyhláška 48/2005 Sb. Více [zde](#).

Bohužel se za 12 let, po které je toto ustanovení v ŠZ, **nepodařilo vytvořit jednotný a funkční systém jazykové přípravy** nově příchozích cizinců. V konečném důsledku jsou to totiž školy, které si na jazykovou přípravu žádají z rozvojových programů MŠMT. Jazyková příprava stále není **nároková a systém podpory z rozvojových programů není funkční** (přináší administrativu, není flexibilní – je na kalendářní rok, peníze přichází školám pozdě, na malý počet žáků se škole nevyplatí žádat podporu). Následkem toho **naprostá většina žáků cizinců v ZŠ jazykovou přípravou neprojde**, což ukázalo i [šetření ČŠI](#). O tom, co nám říkají čísla o vzdělávání cizinců, se můžete dozvědět také [zde](#).

Jazyková příprava se ale vůbec nevztahuje na významný počet dětí a žáků s OMJ. Jmenovitě:

- Děti s OMJ předškolního věku
- Žáků ZŠ, kteří jsou občané ČR, ale neznají vyučovací jazyk (nejsou cizinci)
- Žáků s OMJ na středních školách

§16 ŠKOLSKÉHO ZÁKONA

Současná novela ŠZ přinesla poměrně mnoho změn v možnostech podpory žáků se SVP. Očekávali jsme, že změny povedou také k větší a systematictější podpoře dětí a žáků s OMJ.

Ve vyhlášce 27/2016 Sb. jsou ve **druhém stupni** PO jmenováni žáci, jejichž vzdělávací potřeby jsou ovlivněny **„(mimo jiné) odlišným kulturním prostředím či nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka“** a ve **třetím stupni** PO pak **„neznalostí vyučovacího jazyka, což vyžaduje znatelné úpravy v metodách práce, organizaci a průběhu vzdělávání“**. Doposud jsme tedy předpokládali, že budou děti a žáci s OMJ (s nedostatečnou nebo žádnou znalostí ČJ) dostávat od PPP doporučení k zařazení do 2. nebo 3. stupně podpory, které mají podobu výuky češtiny jako druhého jazyka, případně speciálně-pedagogickou podporu a ve stupni 3 také podporu asistentem pedagoga. Změny jsme popsali [zde](#).

Informace, které se k nám za posledních několik dnů dostaly, bohužel naznačují jiný výklad.

Dle vyjádření NÚV se podpory cizinců (tedy mnohem užší kategorie než jsou žáci s OMJ, respektive žáci s nedostatečnou nebo žádnou znalostí ČJ) týká §20 školského zákona. §16 se cizinců týká pouze v případě, že **mají kromě jazykové bariéry ještě nějaký jiný problém**. Nebo těch, u kterých i po čerpání podpory z §20 zůstávají vzdělávací obtíže. Tímto výkladem jsme zaskočeni. A to právě proto, že podpora z §20 je nefunkční a jak bylo zmíněno výše, týká se pouze žáků základních škol a navíc pouze cizinců, tedy ne všech, kteří mají jazykovou bariéru. Rádi bychom proto Vám, školským poradenským pracovníkům, na nichž bude rozhodování o zařazení do stupňů podpory, zprostředkovali naše stanovisko. To je založeno na výše zmíněných zkušenostech s daným tématem.

PROČ BY MĚLI BÝT DĚTI A ŽÁCI S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM ŽÁKY SE SVP?

Děti a žáci s OMJ mají mnoho (nejen) vzdělávacích potřeb, kterými se odlišují od svých majoritních vrstevníků. Tyto potřeby a jejich (ne)naplňování významně ovlivňují pocit bezpečí a pohody těchto dětí, jejich zapojení do školního prostředí a kolektivu a v neposlední řadě také jejich školní úspěšnost. Podle našeho názoru se tedy jedná o **speciální vzdělávací potřeby** ve smyslu §16 ŠZ.

O JAKÉ SPECIÁLNÍ VZDĚLÁVACÍ POTŘEBY SE U DĚTÍ A ŽÁKŮ S OMJ JEDNÁ?

- Po příchodu **nově příchozích** do školy se jedná zejména o **potřebu adaptovat** se na nové, jinojazyčné a mnohdy kulturně velmi odlišné prostředí. Tyto děti se potřebují cítit **přijaté, zorientovat** se v novém prostředí, cítit se **bezpečně** a co nejdříve potřebují v novém prostředí „**zakořenit**“ a získat nové **sociální vazby**. Více o tzv. **fenoménu vykořenění**, který děti v novém prostředí zažívají, najdete [zde](#).
- S potřebou zakořenění a přijetí souvisí také potřeba **respektu ke kultuře a mateřskému jazyku** těchto dětí. O důležitosti mateřského jazyka více [zde](#), o potřebě inkluzivního kurikula pak [zde](#). Důležité pro sebevědomí dítěte je také co nejdříve zjistit, **v čem dítě vyniká**, co dobře umí. A na tom stavět.
- Po příchodu **nově příchozích bez znalosti ČJ** je potřeba co nejdříve poskytnout dětem výuku **češtiny jako druhého jazyka** (dále ČDJ). Jedná se o **intenzivní výuku češtiny** v malé skupině dětí začínajících s češtinou (souvisí jak s pocitem bezpečí, tak s motivací učit se česky – čím později začnou, tím méně motivovaní učit se česky jsou...). Cílem této podpory je především naučit se komunikovat (na ZŠ a SŠ pak také číst a psát) na základní úrovni A2, aby děti rozuměly dění v běžné třídě a byly schopny komunikovat se spolužáky i učiteli. Výuka ČDJ na úroveň A2 vyžaduje poměrně hodně času, spolu s odborníky na výuku ČDJ jsme ji odhadli na **320 vyučovacích hodin**. Více o obsahu takovéto intenzivní výuky najdete [zde](#).
- Ve výuce v **běžných třídách** (kde se žáci objevují okamžitě po příchodu do školy) potřebují další podporu, která je zaměřená zejména na rozvoj **akademického jazyka**. Ten ovšem nesestává pouze z učení se terminologie a slovní zásoby, ale také z učení vyjadřovat se k obsahu, používat ustálená slovní spojení a fráze. Akademický jazyk je potřeba rozvíjet mnoho let (průměrně 7). Jeho úroveň významně ovlivňuje školní úspěšnost. Více o získávání vícejazyčnosti a Cumminsové teorii [zde](#).
- Specifické jsou tyto děti také v tom, že **doma jim s výukou většinou nemá kdo pomoci** (rodiče rozumí česky mnohdy hůř než samotné děti, pokud ne, tak ale většinou nechodili do české školy, takže jim se školními úkoly nepomohou). Důležitým tématem je proto [spolupráce](#) a **komunikace s rodiči**.

DOPORUČENÍ A VHODNÉ NÁSTROJE PRO PODPORU DĚTÍ A ŽÁKŮ S OMJ

Z výčtu potřeb těchto dětí je zřejmé, že je třeba je především ze začátku podporovat poměrně intenzivně. Jejich vzdělávací potřeby vyžadují poměrně hodně intervencí (dlouhodobých) ze strany pedagogů a dalších pracovníků školy, stejně jako je potřeba pracovat s třídním i školním klimatem.

Je proto krajně nevhodné čekat po příchodu nového žáka, zda-li se sám „nerozkouká a nerozmluví“ a poskytovat mu pouze podporu v běžné výuce (1.stupeň podpory z §16), tak jak si to někteří vykládají. Výjimku mohou tvořit ti šťastnější, kteří nastupují do školy pravidelně zajišťující výuku ČDJ v rámci §20 (týká se velmi malého množství škol a pouze ZŠ).

DOPORUČENÍ K PODPOŘE DĚTÍ A ŽÁKŮ S OMJ?

Jaká by podle našeho názoru měla být doporučení v jednotlivých stupních škol, jsme shrnuli v následujících odstavcích.

MŠ

Situace dětí v MŠ je na základě novely jednoznačná. Na tuto skupinu se nevztahuje § 20 školského zákona, tedy **mají nárok rovnou čerpat podpůrná opatření z paragrafu §16**. Poradna rozhodne o stupni podpory a zvolí konkrétní opatření. Zařazení těchto dětí do stupňů je ve vyhlášce také jasně specifikováno.

Děti, které česky nerozumí vůbec, patří do třetího stupně. Dítě má pak nárok na **4 x 15 minut výuky ČDJ za týden, nejvýše 110 h.** V případě potřeby pomoci s adaptací dítěte na běžný režim může být MŠ doporučen také **asistent pedagoga** nebo další **pedagogický pracovník na 0,5 úvazku**, který by zajišťoval jazykovou podporu více dětí s OMJ.

Děti, které rozumí nedostatečně, patří do druhého stupně. Škola ho pak může podpořit **výukou ČDJ v rozsahu 4 x 15 minut za týden, nejvýše 80 h.**

Nedostatečně rozumí samozřejmě drtivá většina předškolních dětí s OMJ, přesto, že některé z nich jsou již v české MŠ delší dobu. Zvládají už například běžné pokyny a zapojují se do všech činností (napodobují ve všem ostatní), to ale nestačí. Při hlubším rozhovoru se ukazuje, že rozumí nedostatečně - mají omezenou slovní zásobu, často spíše odhadují, ale přesný význam slov neznají, mluví gramaticky nesprávně. Tento stav sice umožní dítěti zvládnout každodenního programu v MŠ, pro nástup do ZŠ je to ale problém. Takové dítě je značně znevýhodněné a nedokáže dobře zvládat vysoké nároky první třídy, kde už není čas učit dítě česky. Naopak čeština je předpokladem pro další učení. Podpora češtiny je tedy naprosto zásadní právě v předškolním věku.

Pro výběr konkrétního podpůrného opatření je vhodné zjistit od vedení MŠ celkovou situaci a počet dětí s OMJ v jednotlivých třídách.

Více k podpoře dětí s OMJ v MŠ [zde](#). Jazykový rozvoj dětí by měl být naplánován v [IVP](#).

ZŠ

Žáci cizinci mají v ZŠ sice „nárok“ na jazykovou přípravu, ta ovšem není (jak jsme popsali výše) dosažitelná všem. Navíc je její rozsah velmi malý (70 vyučovacích hodin). Z těchto důvodů by podle našeho názoru měl být **nově příchozí žák** s OMJ (v případě, že jeho jazyková úroveň je v rozmezí A0-A2) automaticky **patřit do 3. stupně podpory** bez ohledu na státní příslušnost a status pobytu. A mít tak nárok na minimálně **3 hodiny týdně ČDJ, maximálně 200 hodin** (ovšem více hodin je vhodnější). Tito žáci se potřebují zejména rozmluvit a tomu je třeba přizpůsobit podporu. Vytvořili jsme [vzdělávací obsah](#) ČDJ pro úvodní kurz. Jak se učí ČDJ je popsáno [zde](#), materiály vhodné k výuce jsou pak ke stažení [zde](#). Žáci ve 3. stupni mohou být zároveň podpořeni 3 hodinami speciálně-pedagogické péče, asistentem pedagoga a IVP.

Žáci s OMJ s jazykem na komunikační úrovni, ale **s potřebou rozvíjet akademický jazyk i čtení a psaní** (odpovídá zhruba úrovni B1-B2), by měli automaticky **patřit do 2. stupně podpory**. Tito žáci potřebují stále podporu v ČDJ, ale také již cílenou podporu pedagogů v rámci běžné výuky. Popsali jsme principy [zapojení do výuky](#) a spolu s učiteli vytvořili i ukázkové [výukové materiály do různých předmětů](#). K dispozici jsou i [překladové slovníčky](#) z vybraných předmětů a jazyků.

Žáci s pokročilou úrovní češtiny potřebují podporu především v jazykovém rozvoji v rámci jednotlivých předmětů a oborů, spadají tedy **do 1. stupně podpory**. Jazyk je třeba rozvíjet po dobu minimálně 5 let, ve většině případů ještě déle (více viz Cummins).

SŠ

Přestup na střední školu se pro žáky s OMJ značně zkomplikoval povinnou zkouškou z ČJ při přijímacím řízení. Výkon těchto žáků nelze většinou srovnávat s výkonem rodilých mluvčích. MŠMT připravuje vyhlášku upravující podmínky pro přijímání cizinců a ostatních žáků s OMJ, kde se počítá s určitou formou úlev. Nově příchozí žáci, kteří ZŠ dokončili v zemi původu, mohou být přijati na základě pohovoru (§20, odst. 4 ŠZ).

Proto mohou být na SŠ žáci s velmi malou znalostí češtiny. Z §20 nemají žáci SŠ nárok na žádnou podporu. Proto by měli být automaticky **podpořeni z §16 výukou ČDJ**. S přihlédnutím na znalost jazyka mohou být stejně jako na ZŠ podpořeni ve 2. stupni **3 hodinami ČDJ a vytvořením IVP**, ve 3. stupni pak navíc i speciálně-pedagogickou péčí, případně podporou AP.

Podpora by měla být zaměřená také na **zvládnutí maturity z ČJL**. Maturita je koncipovaná pro rodilé mluvčí a pro žáky s OMJ v mnoha ohledech téměř nezvládnutelná (zvláště pro ty, kteří s ČJ začínají až na SŠ). Žáci s OMJ bohužel nespádají mezi žáky *s přiznaným uzpůsobením podmínek pro konání maturitní zkoušky*. Mají proto nárok pouze na delší čas a slovník a to pouze ti, kteří jsou v ČR méně než 4 roky (vyhl. č.177/2009 sb., §5). Takovéto podmínky v praxi komplikují a někdy až znemožňují konkrétním žákům úspěšné ukončení SŠ a přechod na VŠ (na kterou jsou už v mnoha případech přijati), protože maturita z ČJL je pro ně nezvládnutelná s ohledem na jejich jazykovou úroveň. Přitom například žáci neslyšící skládají zkoušku z češtiny jako druhého jazyka.

JAK ZJIŠŤOVAT JAZYKOVOU ÚROVEŇ ŽÁKŮ?

Doposud neexistuje komplexní jazykově diagnostický nástroj, který by PPP umožnil zjistit, jakou mají děti a žáci s OMJ jazykovou úroveň a do jakého stupně podpory tedy patří.

META, o.p.s. momentálně v rámci projektu OPPPR *Češtinou k inkluzi* vytváří a ověřuje mimo jiné jazykově diagnostický nástroj. Jeho cílem je rozřadit žáky podle jazykových dovedností do tří kategorií, které podle našeho názoru odpovídají také výše popsaným stupňům PO. V rámci našeho projektu pak podpoříme na třech partnerských školách žáky s nejnižší úrovní češtiny - „skupina A“ (odpovídá 3. stupni podpory) intenzivní výukou ČDJ **v rozsahu 12 hodin** týdně a žáky „skupiny B“ (2. stupeň PO) **3 hodinami ČDJ/týden**. Žáci s pokročilou češtinou budou podpořeni především pedagogy ve výuce, kteří se zaměří na jazykovou podporu v rámci běžné výuky.

Diagnostický nástroj včetně popisu, jak s ním pracovat, bude finální až na konci projektu (červen 2018). V případě zájmu o vyzkoušení jeho současné podoby, která je již plně funkční, neváhejte kontaktovat kolegyni Barboru Nosálovou, metodičku ČDJ na nosalova@meta-ops.cz. I tato (zatím nefinální) podoba může být využita pro potřeby určení stupňů PO (my jsme tento nástroj právě takto koncipovali). Tipy na další jazykově diagnostické nástroje najdete [zde](#) (především vpravo *Ke stažení*).

JAKÉ NÁSTROJE VYUŽÍVAT PŘI STANDARDNÍ PRÁCI V PPP?

Již před lety jsme zjišťovali v rámci spolupráce s PPP se zkušenostmi s žáky s OMJ vhodné diagnostické nástroje. Ačkoli jsou informace v něčem již zastaralé, popsané diagnostické nástroje pravděpodobně stále platí. Výstup je [zde](#) (str. 2). V příručce od AUČCJ [Začínáme učit češtinu pro děti-cizince \(předškolní věk\)](#) je kapitola věnovaná diagnostice jazykových a obecně kognitivních funkcí a culture-fair testům (s. 30).

Pro zjišťování informací o dítěti můžete využít i [formuláře](#) v několika jazycích (přizpůsobeny jsou přijímání do školy, ale po menší úpravě se dají jistě využít). Další informace pro rodiče v jazykových verzích jsou [zde](#).

Informace o [vzdělávacím systému](#) vybraných zemí najdete také na našem webu, stejně jako stručné informace o jazyce a kultuře v zemích nejčastějších dětí a žáků s OMJ.